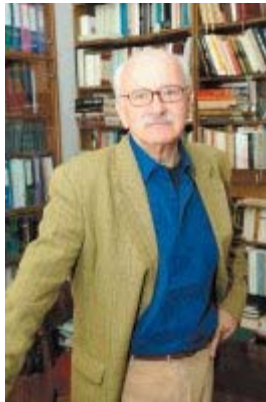


razgovor: PROF. DR. DRAGO ROKSANDIĆ, O PROJEKTU INICIJATIVA ZNANSTVENIKA KOJI SE BAVI KONTROVERZAMA IZ NOVIJE POVIJESTI BIVŠEG JUGOSLAVENSKOG PROSTORA

obnovom jugoslavije plaše oni koji ne žele kritički govoriti o njenom raspadu

U svemu što se dogodilo u vezi s ratnim raspadom Jugoslavije bilo je mnogo toga o čemu i te kako treba govoriti, a o čemu se ne govori ili čak ne želi govoriti. Oni kojima je do potonjeg uvijek će javnost strašiti s obnovom Jugoslavije. Kao povjesničar koji drži do kategorije »dugog trajanja«, ističem da se nikada na hrvatskom prostoru nisu zbile takve civilizacijske promjene kao u 20. stoljeću, a s druge strane, da je ljudska cijena tih promjena jeziva. I po broju ljudskih žrtava i po tragizmu obiteljskih iskustava. Vrlo je ozbiljan problem traumatiziranosti povijesnog sjećanja i pamćenja

razgovarao neven šantić



Prof. dr. Drago Roksandić je član Savjeta projekta i suodgovoran za izvješće Nezavisnost i sudbina manjina, jednog od devet do sada završenih istraživanja projekta Inicijativa znanstvenika, koji se bavi kontroverzama iz novije povijesti bivšega jugoslavenskog prostora. Do okončanja projekta započetog 2001. godine uz sudjelovanje oko 250 znanstvenika iz 27 zemalja, na čijem je čelu svjetski autoritet za povijest Habsburške Monarhije profesor Charles Ingrao, ostalo je zgotoviti separate Kosovo pod Miloševićevim režimom te završni Živjeti zajedno ili mrziti jedni druge. O projektu i njegovim rezultatima, za čiju je prezentaciju u Hrvatskoj bila zadužena agencija STINA, razgovaramo s dr. Roksandićem nakon održavanja okruglog stola u Zagrebu, na kojem se raspravljalo o separatu Rat u Hrvatskoj.

Zašto su Amerikanci inicirali projekt? Zašto je on značajan?

– Nije slučajno da je takav projekt potekao iz SAD-a. Sve što se ovdje dogodilo može se različito interpretirati iz Amerike, a to ih i danas intrigira. Sve ono civilizacijski najgore što se ovdje zbilo dogodilo se poslije 1989. godine, poslije sloma SSSR-a, dakle, u situaciji kada je SAD neupitno postao svjetska sila broj 1. Ovdje, u nas, »u srcu Europe«, u sjeni takve američke moći, ljudska prava su gubila svaki smisao, nerijetko su se javljali autoritarni režimi, tranzicijske pljačke je bilo u izobilju. Kruna je bio rat. U SAD-u i ovdje postavlja se pitanje je li totalna kriza SFR Jugoslavije desetljećima bila vrlo dobro poznata Amerikancima, i je li se morala razriješiti onako kako se razriješila i kako se još uvijek razrješuje, primjerice, na Kosovu. Drugo, u Americi se vrlo velik broj istraživača bavio i bavi, s mnoštvom prinova, ovim prostorom. Ovdje je mnoštvo znanstvenika koji surađuju s američkim kolegama, tako da se ovaj projekt prirodno nametnuo. Imajući od ranije osobno povjerenje u profesora Ingraoa, od početka sam se uključio. Treće, projekt je dijaloški zamišljen, što olakšava raspravu i o vrlo teškim pitanjima i širim kontekstima.

je li moglo bez nasilja i rata

Kad spominjete dvojbe oko razrješenja krize, mislite na raspad Jugoslavije i političku situaciju u tadašnjoj »revolucionarnoj« Europi?

– Da, raspad SFR Jugoslavije je imao mnoštvo međunarodnih implikacija. Slom jugoslavenskog federalizma nije bio samo ovdašnja stvar, kao ni slom socijalističkog samoupravljanja, slom projekta socijalizma »s ljudskim likom«. Nemoguće je izbjeći pitanje je li baština socijalističkog samoupravljanja u gospodarstvu mogla biti uspješnije iskorištena u tranziciji u tržišnu ekonomiku, imajući na umu vlasničke, poduzetničke, participativne aspekte, na koncu tranzicijsku socijalnu solidarnost. Nisam ja prvi koji postavlja ta pitanja. Dalje, bi li ljudska »cijena tranzicije« doista bila tako visoka i toliko nepravедna da su ovdje prevladali drukčiji trendovi i što bi to sve moglo značiti za srednjoistočnu i jugoistočnu Europu? Još nešto. Nitko živ ovdje u kasnim osamdesetima više nije vjerovao da će Jugoslavija opstati kakva je bila. Radilo se o tome može li se ovdje, s Jugoslavijom ili bez nje, postići nešto civilizacijski, kulturno, ljudski vrednije bez nasilja i rata. Međutim, ovdje su mnogi ljudi, inače ljuti politički protivnici unutar istih ili različitih nacionalnih paradigmi, u jednome redovito bili suglasni, a to je da se od 1945. do 1990. godine ovdje, u Hrvatskoj, Srbiji, bilo gdje drugdje, civilizacijski ništa vrijedno nije dogodilo.

Pa onda nije bilo ni prave valorizacije tog razdoblja?

– Nije. Primjerice, u Poljskoj, koja je tradicijski, intelektualno i socijalno, imala mnogo autentičniji

antikomunizam nego bilo koja nacija ovdje, koncem 1980-ih i početkom 1990-ih inzistiralo se, pojednostavljeno rečeno, da je sve što je u Poljskoj poslije 1945. godine stvoreno kao civilizacijski i kulturno vrijedno stvorio poljski narod nasuprot režimu. Neovisno o tome koliko je takav pristup odr živ, najvažnije im je bilo kvalificirati Poljsku kao serioznu buduću članicu Europske zajednice. Nasuprot tome, matrica koja je ovdje prevladala, da ništa nije valjalo, ne samo da je legitimirala sve svinjarije koje su se zbivale devedesetih, već je istovremeno diskvalificirala postjugoslavenske zemlje kao ozbiljne europske partnere. Slovenija je u tome bila jedina iznimka. Posljedice toga »Stunde Null« do danas nisu prevladane.

bez spoznaje nema katarze

Bi li takvoj analizi bio primjeren multidisciplinarni pristup?

– Apsolutno. Njega već ima, ali je to posao koji tek slijedi. Multi-, inter- i transdisciplinarnost je danas nemoguće znanstveno izbjeći. Ako čovjek ima na umu povijesni horizont unutar kojega treba kritički reflektirati što se dogodilo u dužem vremenskom trajanju, nove spoznaje neće izostati. A bez toga nema katarze o kojoj toliko govorimo.

Koliko je u ovom istraživačkom poslu bilo primjetno podrijetlo znanstvenika, utjecaj politike u pojedinoj državi?

– S jedne strane je to bilo vrlo uočljivo. Svaka nacionalna kultura u postjugoslavenskoj konstelaciji ima svoje agende. Čim netko progovori, jasno je odakle dolazi, neovisno o stavovima koje zastupa. Drugo, nisu svugdje ista pitanja javno legitimna, isti problemi tabuizirani, a različite su i razine dostupnosti izvornog gradiva. Treće, isprepletenosti znanosti i politike su mnogostrukih naravi. Najvažnije je da je među znanstvenicima koji su sudjelovali u pisanju izvješća bilo dovoljno dijaloške motivacije. Ovdašnje javne podrške bile su, najblaže rečeno, krajnje suzdržane, s više izuzetaka izjava javnih osoba.

U kojoj zemlji posebno?

– Nigdje posebno. Prepreke i otpori su različite naravi, od države do države, ali je činjenica da se dosta toga trebalo dogoditi da se počne mijenjati nabolje odnos prema ovom multinacionalnom projektu. Mislim da je sljedeća faza u njegovoj legalizaciji u državama nastalima raspadom SFR Jugoslavije. Koliko je to realno, vidjet ćemo.

humanisti zakazali

Zašto se kod svakog pokušaja multinacionalnog projekta na ovim prostorima, uključujući i znanstvene, spominje obnova Jugoslavije?

– Svakom živom je valjda jasno da o obnovi Jugoslavije nema govora, kao ni želje, što je mnogo važnije. Međutim, u svemu što se dogodilo u vezi s ratnim raspadom Jugoslavije bilo je mnogo toga o čemu i te kako treba govoriti, a o čemu se ne govori ili čak ne želi govoriti. Oni kojima je do potonjeg uvijek će javnost strašiti obnovom Jugoslavije. Kao povjesničar koji drži do kategorije »dugog trajanja«, ističem da se nikada na hrvatskom prostoru nisu zbile takve civilizacijske promjene kao u 20. stoljeću, a s druge strane, da je ljudska cijena tih promjena jeziva. I po broju ljudskih žrtava i po tragizmu obiteljskih isustava. Vrlo je ozbiljan problem traumatiziranosti povijesnog sjećanja i pamćenja. Znanstvenici to moraju znati i istraživati fenomene s time u vezi da bi mogli primjerenije postavljati pitanja u domeni kritičkih teorija povijesnog iskustva i civilizacijskih promjena. U pomanjkanju jednog i drugog, u nas je javno i stručno manje ili više otvoren prostor za nostalgiju, što nije upitno, može biti i

projektni problemi

Problem s projektom je u tome što se nije htjelo izbjeći najteža pitanja, a to je impliciralo polarizacije stavova. Nedostupnost brojnih važnih izvora otežavala je raspravu. Ono što piše u tematskim izvješćima je neka vrsta dogovorne historiografije. Zato je težište rada bilo na profesionalnoj agendi historiografskih kontroverzi i prikazu stanja istraženosti. To je bio pristup koji je omogućavao da se ništa bitno ne prešuti, a da se markiraju problemi, da se o njima nešto eksplicitnije i kaže, a na kraju, da se definira prostor za buduće rasprave.

bi li bez jugoslavije postojala slovenija?

Još uvijek raspravljamo o osmanskoj baštini u Hrvatskoj ili pak o raspadu Habsburške Monarhije. Ista stvar će biti i s jugoslavenskim iskustvom. Za svaki je narod jugoslavensko iskustvo značilo nešto drugo, naročito od 1941. do 1990. Bi li bez Jugoslavije postojala Slovenija kao država koja je najviše profitirala iz Jugoslavije? Bi li situacija Crnogoraca, Bošnjaka i Hrvata bila takva kakva jest da je bio realiziran Londonski pakt? Bi li se Makedonci kao nacija uspjeli konstituirati bez jugoslavenske socijalističke federacije? Pravi povjesničar, dakako, nikada neće prihvatiti ovako razmišljati, jer svaka konkretna situacija u procesima dugog trajanja implicira mogućnosti različito usmjerenih promjena. Tim će biti

lijepo, ali nije dovoljno u društvu koje je svjesno izazova s kojima se suočava. To bi nam omogućilo da shvatimo što je onemogućilo mirnu tranziciju i dekonstrukciju federacije koja, takva kakva je bila, očito nije bila funkcionalna.

Ali se to moglo drukčije izvesti a ne ratom?

– Moglo je. Kao znanstvenik, ne mogu previdjeti da su i društveno-humanističke znanosti zakazale, iako su umni ljudi mnogo toga rekli i napisali.

mnogobrojnije mogućnosti propitivanja i vrednovanja jugoslavenskog iskustva, tim važnijeg što će svi ovi narodi i u budućnosti živjeti jedni pored drugih i jedni s drugima.

neizbježni bljesak i oluja

Nedavno, prilikom obilježavanja godišnjice Oluje, suočili smo se, barem na političkoj razini, s »hrvatskim i srpskim« viđenjem i te operacije i cijelog rata. Kako razriješiti taj problem?

– Teško pitanje koje implicira odnos prema čitavu ratnom razdoblju i iskustvu. S jedne strane, mišljenja sam da je »balvan-revolucija« u kolovozu 1990. godine kao čin nasilja bila simbolički početak rata. Zbila se u trenutku kada je trebalo biti mudar i pitanja konstitucionalnog statusa Srba u Hrvatskoj demokratski postavljati i rješavati. Nakon svega što se u SFR Jugoslaviji zbilo poslije 1987. godine s »događanjima naroda«, dučezacijom Slobodana Miloševića te promjenama koje su među nesrbima općenito, ali i među brojnim Srbima bile doživljavane kao velikosrpska transformacija Jugoslavije, »balvan-revolucija« je bila shvaćena kao casus belli. Hrvatska se morala braniti. Kada je rat počeo, bilo ga je nemoguće zaustaviti dok nije bio napravljen niz povijesno dalekosežnih rezova u Hrvatskoj. Već je tada ljudska i materijalna cijena rata bila jezivo visoka. Mislim da je nakon međunarodnog priznanja Republike Hrvatske štošta moglo biti drukčije učinjeno i s hrvatske i sa srpske pobunjeničke strane, što bi i Bljesak i Oluju moglo učiniti bespredmetnim. Budući da se to nije dogodilo, proces teritorijalne reintegracije Hrvatske kao države intervencijom vojske i policije je bio neizbježan. To je jedan aspekt Bljeska i Oluje. Ono što se potom dogodilo bilo je loše, ne samo zbog egzodusa mase Srba iz Hrvatske i počinjenih ratnih zločina, nego zbog jednoga velikog opterećenja s kojim je Hrvatska krenula dalje u svoju europsku budućnost. Nije slučajno što Haški sud toliko inzistira na zbivanjima poslije Oluje. Dakle, kada je riječ o kolektivnim memorijama s hrvatske i srpske strane u Hrvatskoj i Srbiji, mislim da će i u budućnosti prigodom obilježavanja obljetnica Oluje uvijek biti referenci s prepoznatljivim nacionalnim atribucijama, ali će uvijek manje ili više biti onih koji će se pitati je li se sve to doista trebalo dogoditi kao što se dogodilo, te kako se iskustvo rata 1991.-1995. godine može prevladati u nekoj drukčijoj realnosti hrvatsko-srpskih odnosa.

Može li Haški sud pisati povijest, kako se moglo čuti i poslije presude takozvanoj vukovarskoj trojci?

– Mogao bih vam odgovoriti protupitanjem. Je li moguća povijest Drugoga svjetskog rata bez poglavlja o suđenju u Nürnbergu? Drugo, iako su haški pravorijeci pravne naravi, a metode historijske znanosti, što god tko o njima mislio, nešto drugo, pravo i historijska znanost su uvijek na neki način interrelacionirani. Dakle, i o Haškom sudu se može misliti povijesno i toga će biti sve više, ali je neupitno i da će njegovi pravorijeci imati utjecaja na kulturu povijesnog mišljenja. Hrvatska je bila jedna od zemalja koja je Sud utemeljila i ima pravo primjereno reagirati, bilo u slučaju »vukovarske trojke«, bilo u nekom drugom. Na koncu konca, smisao je Suda i u tome da njegovi pravorijeci polučuju javne učinke.